

MICHEL FOUCAULT-KELİMELER VE ŞEYLER ÜZERİNE

Transkripsiyon ve Fransızcadan Türkçeye çeviri:

*Furkan Bediî KUZU**

Lectures pour tous – 15/06/1966 – 14dk35s

YAPIM

Fransız televizyonu ulusal radyo yayım ofisi, ina.fr

JENERİK

Yapımcı : Jean Bertho

Katılımcı : Michel Foucault

Sunucu : Pierre Dumayet

LİNK

<http://www.ina.fr/art-et-culture/litterature/video/I05059752/michel-foucault-a-propos-du-livre-les-mots-et-les-choses.fr.html>

http://www.youtube.com/watch?v=CVy_frFL7w4

Pierre Dumayet tarafından Michel Foucault'nun "Kelimeler ve Şeyler" adlı kitabı için yapılan bu mülâkatta Michel Foucault onların kültüründen ve bilgisinden, kitabında işlediği konulardan etnolojik bir bakış açısıyla bahsediyor. Felsefeyi, bir düşünce faaliyetleri dizisi(silsilesi) içinde eriyormuş gibi çağrıştıyor, sonra insan düşüncesini, 19. yüzyılın başında oluşmuş ve beşeri bilimlere ve hümanizmaya sebep olan figürü açıklıyor. Sartre'ın hâlâ bir "19. yüzyıl adamı" olduğunu düşünüyor.

Pierre Dumayet : Michel Foucault Bey, burada, kendi kültürümüzün etnoloğu ve etnolojisi üzerine çalıştınız. Bundan söz eder misiniz?

Michel Foucault : Hoş, mümkün olmamış olsa da, isterdim ki kendi kültürümüzü, mesela Arapların, Nambikuaraların kültürleri veya Çin

* Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümü Lisans 1. sınıf öğrencisi.

kültürü kadar bize yabancı gibi değerlendirebilelim. Elbette, uzun zaman oluyor ki biz, tarihçilerin olsun sosyologların olsun çalışmaları aracılığıyla kendi kültürümüzü, karşımızda duran bir şey, bir obje gibi yeniden kavramaya çalışıyoruz. Lakin tarihçiler başlıca ekonomik fenomenleri, sosyologlar duygusal, politik, cinsel davranışları okuyup irdeliyorlar. Kanaatim şudur ki, şimdiye dek, kendi bilgimizi bize yabancı, bizden gayrı bir fenomen gibi hiç düşünmedik, değerlendirmedik. İşte yapmaya çalıştığım şey de bu, önümüzde duran bir şeymiş gibi, Nambikuaraların, Arapeşlerin kültürü kadar bize yabancı ve uzak bir fenomenmiş gibi ele almayı denemek. Grek çağının başından beri şekillenmiş olan bütün bu Batılı bilgi, kendi bilgimizin bu etnolojik durumudur ki yapmak istediğim de bunu yeniden kurmaktır.

P : Bu biraz, aynada kendini yabancıymış gibi görmek sanki.

M : Evet. Burada açıkça büyük bir zorluk var. Çünkü böyle olmakla birlikte, kendimizi neyle tanıyabiliriz kendi bilgimizin dışında? Yani, bize kendimizi tanımamızı sağlayacak olan bütün bunlar, bizim zihinsel çerçevelerimiz, bizim bilgi kategorilerimiz. Eğer bu bilginin kategorilerini açıkça tanımak istiyorsak, burada muhakkak çok karmaşık bir durumda kalırız. Kendini, kendine yabancı bir fenomen gibi kavramayı becerebilmesi için, aklımızın kendi üzerine tam bir bükülüğü, kendi dışına geçmesi, adeta bir eldiven gibi onu çevirmesi gerekmektedir ki giriştiğim bu çaba ilk adımlardır.

P : İdeal etnolog kim olurdu, hangi ırka hangi millete mensup olmalıdır?

F : Pekâlâ şunu diyebilirdik ki, kendi kültürümüzün iyi etnoloğu, bir Çinli bir Arapeş veya bir Nambikuara olurdu. Yalnız bununla birlikte, hangi kategori, hangi düşünce çerçevesiyle bu Çinli veya Arapeş bizzat kendimizi tanıyabilir, bize ait düşünsel çerçevelerin dışında? Bu yüzdendir ki belki hâlâ bizizdir en iyiye erişecek olan. Eğer bu şekilde kendi üzerimize bükülebilse ve kendimizi ayna olarak görebilse idik, bu işi yapmaya ve bu etnolojiye girişmeye en muktedir belki biz olurduk nihayetinde. Şüphesiz ki bir marslıyı da düşleyebilirdik, düşüncesi gelip kendi kültürümüzü etrafıca yeniden kavrayabilecek bir marslıyı. Bu marslı hiç kuşkusuz en iyi şekilde bizi tanıyabilirdi ancak bu, hiç şüphe yoktur ki mümkün değildir. Zira bildiğim kadarıyla marslılar yoktur.

P : Michel Bey, siz felsefe öğretiyorsunuz, acaba bu tavır bir filozof tavrı mıdır, yoksa bunun zıttı mıdır?

M : Aslında, mevcut halde felsefenin ne olduğunu tanımlamak epey güç. Uzun zaman boyunca, kanaatimce esasen Sartre kadar diyebiliriz...

P : Sartre dâhil mi?

M : Sartre dahil, felsefe özerk bir disiplin oldu. Kendi üzerine kapalı diyecektim ancak tam olarak öyle değil. Zira felsefe, adeta başka yerlerden ona önerilen kültürel meseleler üzerine kafa yordu. Tanrı üzerine kafa yordu çünkü teoloji öneriyordu. Bilim üzerine kafa yordu çünkü pekâlâ tüm tanıma sistemlerimiz bu meseleyi öneriyordu. Felsefe, o halde, açık bir disiplindi fakat kendine has yöntemleri, akıl yürütme biçimleri, çok özel tümdengelimleri olan bir disiplindi. Bana öyle geliyor ki, şimdilerde felsefe gözden kaybolmakta. Kayboluyor derken, bütün bilginin pozitif hâle geleceği bir çağa varıyoruz demek istemiyorum. Ancak kanaatim şudur ki felsefe bütün bir düşünce faaliyetleri dizisi(silsilesi) içinde eriyor ve dağılıyor. Şu halde bunların tam anlamıyla bilimsel veya tam anlamıyla felsefi olup olmadığını söylemek epey güçtür. Belki düşüncesi arı, düşüncesi eylemde bir çağa varıyoruz. Ve bununla birlikte dilbilim kadar soyut ve genel bir disiplinin, mantık kadar oturaklı bir disiplinin, edebiyat gibi bir etkinliğin, Joyce'tan beri mesela, pekâlâ bütün çalışmaları kuvvetle muhtemel düşünce etkinlikleridir ve bunlar felsefenin yeri tutuyorlar. Felsefenin yerini aldıklarından değil, fakat tıpkı, felsefenin vaktiyle olduğu şeyin açılmış hali gibiler.

P : İnsan hakkında hangi düşünceye sahipsiniz?

M : Pekâlâ kanaatim şudur ki, kötü bir rüya veya bir kâbus değilse de, insan, en azından, çok özel, çok belirli, tarihsel olarak da yer etmiş bir figür oldu kültürümüzde.

P : Bunun bir icat olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

M : Evet, bu insana dair bir icattır. 19. yüzyılda, 20. yüzyılın ilk yarısında da öyle, insanın esasen ilgilenebileceğimiz temel gerçeklik olduğunu düşündük. Sanıyorduk ki bu, belki bilimin, mutlak suretle ahlakın ve muhakkak ki felsefenin bütün araştırmalarını, Grek çağının başından beri canlandırmış olan insanın üzerinde hakikatin araştırmasıydı. Olaylara daha yakından baktığımızda, insanın aslında hep var olduğu ve bir beşerî bilim veya bir felsefe tarafından sorumluluğunun üstlenilmesini bekler gibi önümüzde durduğu fikri, acaba bir illüzyon değil midir diye kendi kendimize sorabiliyoruz, 19. yüzyıla özgü bir illüzyon. Doğrusunu söylemek gerekirse, 18. yüzyılın sonuna kadar, aşağı yukarı Fransız devrimine kadar, insan ile hiç böylesine ilgilenmiyorduk. Bununla birlikte tuhaftır ki hümanizm kavramı, Rönesans'tan bildiğimiz hümanizm kavramı, yepyeni bir kavramdır. Sözlüğü açıp bakın, hümanizm kelimesini bulamazsınız. Zira hümanizm kelimesi 19. yüzyılın ve 19. yüzyılın sonunun bir buluşudur. 19. yüzyıldan önce, diyebiliriz ki insan yoktu. Var olan ney-

di, birtakım problemlerdi, birtakım bilgi ve refleksiyon biçimleriydi yahut mesele doğaydı, hakikatti, akımdı, düzendi, muhayyileydi, takdim etmeydi vesaire. Ama işin doğrusu, mesele insan değildi. İnsan, 18. yüzyılın sonlarına doğru, 19. yüzyılın başında oluşmuş ve zamanında isimlendirdiğimiz ve hâlâ da öyle anılan beşerî bilimlere yol açmış bir figürdür. İnsan, aynı zamanda bu yepyeni insan, 18. yüzyılın sonunda böylelikle icat edip ve bütün bu hümanizmaya, Marksizmi, Varoluşçuluğu mevcut halde en görünür tanığı gibi olan bütün bu hümanizmaya sebep olmuştur. Fakat kanaatim şudur ki akla aykırı gelecek bir biçimde, beşerî bilimlerin gelişmesi şu durumda bizi, insanın bir tanrılaştırılmasından ziyade, bir kayboluşuna sürüklüyor. Gerçekten de, ne olup bitiyor beşerî bilimlerle? İnsani bilimler insan varoluşunun somut, bireysel, pozitif çekirdeğinden başka adeta hiçbir şey bulgulamıyor. Bunun tam aksine, mesela ailenin yapısal davranışlarını irdelediğimizde ki Levi-Strauss bunu yapmıştır, Hint-Avrupa büyük mitlelerini irdelediğimizde, Dumézil'in yaptığı gibi, veya dahası, bilimizin kendi tarihini açıkça irdelediğimizde, bulguladığımızı görüyoruz. İnsan değildir ki onun gerçeğindeki, pozitif olduğu yerdeki. Ama bulguladıklarımız, tıpkı tarihsel bireyselliklerin üzerinde belirlediği zemin gibi olan büyük düşünce sistemlerinin ve büyük biçimsel organlaşmanın çeşitleridir. Bu yüzdendir ki düşünce ve refleksiyon mevcut halde, daha birkaç yıl öncesine nispeten tamamıyla alt üst oluyor. Kanaatimce, biz şu durumda en büyük kopukluğu yaşıyoruz 19. yüzyıl ile, bütün bu 20. yüzyılın başı ile. Bu kopukluğu biz, bir red, bir kabul etmeme olarak değil de, donmuş bir mesafe olarak görüyoruz Sartre'a nazaran. Kanaatim şudur ki Sartre, ki büyük bir filozoftur, hâlâ bir 19. yüzyıl adamıdır. Neden? Çünkü Sartre'ın bütün teşebbüsü, insanı adeta kendi anlatımına uygun hâle getirmeye yönelik oldu. Sartre'ın bütün teşebbüsü, insanın varoluşunda tam olarak özgün olanı bulmayı istemekten ibaret kaldı. İnsanı kendisine götürmeyi, onun gözünden kaçabilecek anlatımların zilyedi(taşıyıcısı) kılmayı istedi. Yine de, yeniden aşılması gereken yabancılaşmanın felsefesinin içinde duruyor Sartre'ın düşüncesi, yapmak istediğimiz bunun tam tersi olduğu halde. Aksine biz, insanda bireysel olanı, tekil olanı, tam olarak yaşanmış olanı, yalnızca yüzeyde bir çeşit parıltı, üzerinde ise büyük biçimsel düşünce sistemlerini göstermek istiyoruz. Ve felsefe şu durumda, öz varoluşun köpüğü ve görüntüsünün zaman zaman üzerinde dalgalanacağı bu biçimsel sistemleri yeniden oluşturmalıdır.

P : Doğru anlamış mıyım diye soracağım, zira tam kavrayamadım, dolayısıyla, sizin çalışma tavrınızdan nasıl bir bilinçlenme veya bir politik tavır doğabilir?

M : Elbette, kuşkusuz bu, bir miti yıkmakta olan ve hâlâ yeni bir mitoloji oluşturmamış olan refleksiyon biçimlerine sorulan sorudur. Mesela,

uzun zaman boyunca felsefe teolojiyle ilişki içindeydi. Bir ilişki ki, burada örneğin felsefenin rolü, Tanrı'nın varlığından çıkarılabilecek veya çıkarılması gereken ahlakı veya siyaseti belirlemektir. Ne zaman ki felsefe, keza bütün batı kültürü de öyle, Tanrı'nın öldüğünü bulguladı, hemen söylendi. E yani, Tanrı öldüyse her şeye müsaade vardır, Tanrı öldüyse artık mümkün ahlak yoktur. Hangi politikayı benimsemeliyiz veya hangi politikayı umut edebiliriz, eğer Tanrı öldüyse, vesaire. Oysa tecrübe gösteriyor ki hiçbir zaman, ahlaki refleksiyon, siyasi refleksiyon, Tanrı'nın ölmüş olduğunu bildiğimiz andan itibaren olduğundan daha canlı, daha güçlü, daha yoğun olmamıştı.

P : Çünkü insan burada, önümüzdeydi değil mi?

M : Evet, insan buradaydı. İnsanın kaybolmakta olduğu şu anda, vaktiyle Tanrı'nın ölmüş olduğunu bildirenlere sorulan aynı soru bize soruluyor. Ve bize deniyor ki eğer Tanrı öldüyse, o halde her şey mümkündür veya daha açıkça, bize her şeyin gerekli olduğu söylenecek. Tanrı'nın ölümünün, en yüce varlığın bu büyük boşluğunun ortaya çıkardığı şey, özgürlüğün alanıydı. Şimdi, bu devasa boşluğa silik insan tarafından bırakılmış olan insanın kayboluşunun ortaya çıkardığı ve bizim ortaya çıkışını gördüğümüz ise bir gereklilik çeşidinin ölüsüdür, ait olduğumuz sistemlerin büyük ağıdır. Ve bize diyorlar ki o halde her şey gereklidir. Tıpkı Tanrı'nın ölümü tarafından bırakılmış özgürlüğün alanında olduğu gibi, büyük politik sistemlerin, büyük ahlaki sistemlerin, Marksizm gibi, Nietzsche gibi, varoluşçuluk gibi, kendilerini aynı şekilde inşa edebilmiş olmaları imkân dahilindedir. Şimdileri göz atmaya çalıştığımız bu gereklilik ölüsünün üzerinde, büyük politik seçimlerin, büyük ahlaki seçimlerin belirişini göreceğiz.

P : Daha soğuk galiba.

M : Kuşkusuz daha soğuk. Ve demeliyim ki bu belirişi görmemek bile, gerçi gelecek hakkında önyargıda bulunulmaz, ama görmezsek, çok da önemli değil. Elli yıldan beri gördük ve hâlâ görüyoruz ki edebiyat eğlendirmek için yapılmıyordu önceleri, ne de müzik derinlikli duygular vermek için yapılıyor artık. Ben de acaba diyorum, bir gün düşünce deyince, insanlara yapmaları gerekenleri telaffuz etmekten başka bir işle uğraşan bir şey anlar mıyız? Zaten çok iyi olurdu, eğer düşünce, kendini etrafıca düşünmeyi becerseydi ve düşündüğümüzün kendi yoğunluğu içinde bilinçsiz olanı ortaya koyabilseydi.

MICHEL FOUCAULT A PROPOS DU LIVRE “LES MOTS ET LES CHOSES”

Lectures pour tous – 15/06/1966 – 14min35s

PRODUCTION

Office national de radio diffusion télévision française, ina.fr

GENERIQUE

Realisateur : Jean Bertho

Participant: Michel Foucault

Présentateur: Pierre Dumayet

LINK

<http://www.ina.fr/art-et-culture/litterature/video/I05059752/michel-foucault-a-propos-du-livre-les-mots-et-les-chose.fr.html>

http://www.youtube.com/watch?v=CVy_frFL7w4

Interview de Michel Foucault par Pierre Dumayet pour son livre “Les Mots et Les Choses”. Michel Foucault parle de leur culture et de leur savoir, thèmes qu’il a traités dans son livre, sous un angle ethnologique. Il évoque la philosophie ainsi que sa dissolution dans une série d’activités de pensée, puis explique son idée de l’homme, figure qui s’est constituée au début du XIXème siècle donnant lieu aux sciences humaines et à l’humanisme. Il pense que Sartre est encore un “homme du XIXème siècle”.

Pierre Dumayet : Monsieur Michel Foucault, vous avez fait là oeuvre d’ethnologue, d’ethnologie de notre propre culture. Dites-vous, voulez-vous dire?

Michel Foucault : Eh bien, j’aurais voulu que nous puissions considérer notre propre culture, comme quelque chose d’aussi étranger à nous-même que la culture, par exemple, des arapeches ou des nhambiquaras ou comme la culture chinoise par exemple. Bien sûr, il y a très longtemps que nous essayons de ressaisir, soit par les travaux des historiens, soit par les travaux des sociologues, essayons de ressaisir comme un objet, comme une chose qui serait là devant nous, notre propre culture. Mais, les historiens étudient essentiellement les phénomènes économiques, les sociologues, ils étudient quoi, eh bien ils étudient les comportements affectifs, les comportements politiques, les comportements sexuels. Je crois que jusqu’à présent, on n’a jamais considéré comme un phénomène étranger à nous-même, notre propre savoir. Et ce que j’ai essayé de faire. Essayer de traiter, comme si c’était quelque chose qui était là devant nous. Comme si c’était un phénomène aussi étranger et distant que la culture des nhambiquaras ou des arapeches. Tout ce savoir occidental qui s’est formé depuis

le fond de l'âge grec et c'est cette situation ethnologique de notre savoir que j'ai voulu reconstituer.

D : C'est un peu comme se regarder dans une glace comme si on était étranger à soi-même.

F : Comme si on était étranger à soi-même. Il y a là une difficulté qui est évidemment très grande. Puisque après tout, avec quoi est-ce que nous pouvons nous connaître, sinon avec notre propre connaissance? C'est-à-dire que ce sont tous nos cadres mentaux, toute une catégorie de savoir qui vont nous permettre de nous connaître. Et si nous voulons connaître précisément ces catégories de savoir, nous sommes là, dans une situation qui est évidemment très complexe. Il faut toute une torsion de notre raison sur elle-même pour qu'elle arrive à se ressaisir ainsi comme un phénomène qui lui serait étranger. Il faut qu'elle passe au dehors d'elle-même en quelque sorte, il faudrait la retourner comme un doigt de gant et c'est cet effort, enfin, c'est le début de cet effort que j'ai entrepris.

P : Quel serait l'ethnologue idéal? De quelle race, de quelle nationalité doit-il être?

F : Eh bien, on pourrait dire ceci que le bon ethnologue de notre propre culture, ça serait un chinois, ça serait un arapeche, ou ça serait un nhambiquara. Seulement, après tout, avec quelle catégorie, avec quel cadre de pensée, est-ce que ce chinois ou cet arapeche pourrait nous connaître nous-même? Sinon, avec les cadres mentaux qui sont les nôtres. Ce qui fait que c'est peut-être encore nous qui arriverions le mieux. Si nous pouvions ainsi, nous tordre sur nous-même et nous regarder comme miroir, c'est peut-être nous qui serions, après tout, le mieux capable de faire ce travail et d'entreprendre cette ethnologie de notre propre culture. On pourrait évidemment rêver d'un martien, d'un martien dont la pensée arriverait à ressaisir la nôtre entièrement. C'est ce marsien qui, sans doute, pourrait le mieux nous connaître mais, cela, sans doute, n'est pas possible. Car autant que je sache, les martiens n'existent pas.

D : Vous enseignez la philosophie, est-ce que cette attitude est une attitude de philosophe ou est-ce ce contraire?

F : Il est très difficile, au fond, de définir ce qu'est actuellement la philosophie. Pendant très longtemps, et je crois qu'on pourrait dire au fond jusqu'à Sartre ...

D : Sartre compris?

F : Sartre compris, la philosophie a été une discipline autonome, j'allais dire fermée sur elle-même. Ça ne serait pas ça, car la philosophie a toujours

réfléchi sur des objets culturels qui lui étaient proposés en quelque sorte d'ailleurs. Elle a réfléchi sur Dieu. Parce que la théologie lui proposait, elle a réfléchi sur la science, eh bien, parce que tous les systèmes de nos connaissances lui offraient cet objet. La philosophie était une discipline ouverte, mais, c'était une discipline qui avait ses méthodes propres, ces formes de raisonnements, ses déductions bien particulières. Il me semble que, maintenant, la philosophie est en train de disparaître. Quand je dis qu'elle disparaît, je ne veux pas dire que nous arrivons à un âge où finalement tout le savoir devient positif. Mais, je crois que la philosophie se dissout, et se dissipe dans toute une série d'activités de pensée. Donc, il est difficile de dire si elles sont proprement scientifiques ou proprement philosophiques. Nous arrivons à un âge qui est, peut-être, celui de la pensée pure, de la pensée en acte et après tout, une discipline aussi abstraite et générale que la linguistique, une discipline aussi fondamentale que la logique, une activité comme la littérature, depuis Joyce par exemple. Eh bien, toutes ses activités sont probablement les activités de pensée et elles tiennent lieu de philosophie. Non pas qu'elles prennent la place de la philosophie, mais en quelque sorte, elles sont le déploiement-même de ce qu'était autrefois la philosophie.

P : Quelle idée de l'homme avez-vous?

F : Eh bien, je crois que l'homme a été, sinon un mauvais rêve, sinon un cauchemar, du moins, une figure très particulière, très déterminée, historiquement située à l'intérieur de notre culture.

D : Vous voulez dire que c'est une invention?

F : C'est une invention de l'homme. Au 19ème siècle, dans toute la première moitié du 20ème aussi, on a cru que l'homme, c'était, au fond, la réalité fondamentale à laquelle nous pouvions nous intéresser. On avait l'impression que c'était la recherche de la vérité sur l'homme qui avait, depuis le fond de l'âge grec, animé toutes les recherches, peut-être de la science, certainement de la morale, à coup sûr de la philosophie. Quand on regarde les choses de plus près, on peut se demander si cette idée que l'homme, au fond, a toujours existé, et qu'il était là comme attendant d'être pris en charge par une science ou par une philosophie, on peut se demander si cette idée n'est pas une illusion, une illusion propre au 19ème siècle. A dire vrai, jusqu'à la fin du 18ème siècle, en gros, jusqu'à la révolution française, jamais on ne s'occupait de l'homme comme tel. Il est tout de même curieux que la notion d'humanisme que nous attribuons à la renaissance, la notion d'humanisme est une notion toute récente. Ouvrez le littré, vous ne trouvez pas le mot d'humanisme. Car le mot d'humanisme est une invention du 19ème siècle et de la fin du 19ème siècle. Avant de 19ème

siècle, on peut dire que l'homme n'existait pas. Ce qui existait, c'était un certain nombre de problèmes, de formes de savoir et de réflexion, ou il était question de la nature, de la vérité, du mouvement, de l'ordre, de l'imagination, de la présentation etc. Mais, il n'était pas, à vrai dire, question de l'homme. L'homme est une figure qui s'est constituée vers la fin du 18ème siècle, au début du 19ème, et qui a donné lieu à ce qu'on a appelé et ce qui s'appelle encore les sciences humaines. L'homme a, également cet homme tout nouveau, ainsi inventé à la fin du 18ème siècle, a donné lieu aussi à tout cet humanisme, à tout cet humanisme dont le marxisme, dont l'existentialisme sont comme le témoignage le plus visible actuellement. Mais je crois que paradoxalement, le développement des sciences humaines nous conduit maintenant, beaucoup plus tôt, à une disparition de l'homme, qu'à une apothéose de l'homme. En effet, qu'est-ce qui se passe actuellement avec les sciences humaines? Eh bien, les sciences humaines ne découvrent pas du tout le noyau concret, individuel, positif en quelque sorte de l'existence humaine. Tout au contraire, ce qu'on voit, lorsque l'on étudie, eh bien par exemple, les comportements structures de la famille par exemple, c'est ce qu'a fait Levi-Strauss, lorsqu'on étudie, les grands mythes indo-européens, comme l'a fait Dumézil, ou encore, lorsqu'on étudie, eh bien, précisément, l'histoire-même de notre savoir, on aperçoit que ce qu'on découvre, ce n'est pas l'homme dans sa vérité, l'homme dans ce qu'il peut avoir de positif, mais, ce qu'on découvre, c'est des sortes de grands systèmes de pensée, de grandes organisations formelles qui sont en quelque sorte comme le sol sur lequel les individualités historiques apparaissent. Ce qui fait que la pensée actuellement, la réflexion, se renversent entièrement, par rapport à ce qu'elle était il y a encore quelques années. Je crois que nous vivons actuellement la grande coupure avec le 19ème siècle, avec tout ce début de 20ème siècle. Cette coupure, au fond, nous l'éprouvons, comme, non pas le refus, ni le rejet, mais comme la distance prise par rapport à Sartre. Je crois que Sartre, qui est un très grand philosophe, est encore un homme du 19ème siècle. Pourquoi? Parce que, toute l'entreprise de Sartre a été de vouloir rendre l'homme en quelque sorte adéquat à sa propre signification, toute l'entreprise de Sartre consiste à vouloir retrouver ce qu'il y a dans l'existence humaine d'absolument authentique. Il a voulu ramener l'homme à lui-même, le rendre possesseur des significations qui pouvaient lui échapper. Malgré tout, dans une philosophie de l'aliénation et de l'aliénation qu'il faut surmonter que se situe la pensée de Sartre, alors que nous, c'est tout le contraire que nous voulons faire. Nous ne voulons contraire montrer que ce qu'il y a d'individuel, ce qu'il y a de singulier, ce qu'il y a de proprement vécu chez l'homme, n'est qu'une sorte de scintillement surface, au-dessus, de grands systèmes

formels et la pensée actuellement doit reconstituer ces systèmes formels sur lesquels, flottent de temps en temps, l'écume et l'image de l'existence propre.

P : Question pour vérifier si j'ai bien compris, je vois mal par conséquent, comment une prise de conscience ou une attitude politique pourrait découler de votre attitude de travail?

F : Bien sûr, c'est sans doute la question que l'on pose à toutes les formes de réflexion qui sont en train de détruire un mythe et qui n'ont pas encore reconstitué une nouvelle mythologie. Par exemple, pendant très longtemps, la philosophie entretenait avec la théologie, une parenté telle que c'était du rôle de la philosophie de définir quelle morale ou quelle politique, on devait et on pouvait déduire de l'existence de Dieu. Lorsque la philosophie, lorsque toute la culture occidentale, a découvert que Dieu était mort, aussitôt, on a dit, eh bien, si Dieu est mort tout est permis, si Dieu est mort, il n'y a plus de morale possible, si Dieu est mort, quelle politique doit-on adopter, peut-on souhaiter? Or l'expérience a prouvé que jamais la réflexion morale, jamais la réflexion politique, n'avait été plus vivante, plus forte, plus foisonnante qu'à partir du moment où on a su que Dieu était mort.

P : Parce que l'homme était là, hein?

F : L'homme était là. Et maintenant que l'homme est en train de disparaître. On nous pose la même question que l'on posait autrefois à ceux qui proclamaient que Dieu était mort. On nous dit si l'homme est mort, alors, tout est possible, ou plus exactement, on nous dira tout est nécessaire. Ce que découvrait la mort de Dieu, cette grande absence de l'être suprême, c'était l'espace de la liberté. Ce que découvre, maintenant, la disparition de l'homme dans cette immense lacune laissée par l'homme maintenant effacé, ce qu'on voit surgir, c'est la trame d'une sorte de nécessité, c'est le grand réseau des systèmes auxquels nous appartenons. Et on nous dit, alors, tout est nécessaire. Eh bien, il est probable que tout comme dans l'espace de la liberté, laissé par la mort de Dieu, les grands systèmes politiques, les grands systèmes moraux, comme le marxisme, comme Nietzsche, comme l'existentialisme, ont pu se bâtir de la même façon. On verra, au-dessus, de cette trame de nécessité que nous essayons maintenant de parcourir, on verra surgir de grandes options politiques, de grandes options morales.

P : Plus froides?

F : Plus froides sans doute. Et je dois dire que même si on n'en voit pas surgir, car après tout, on ne peut pas préjuger l'avenir, si on n'en voit

pas surgir, ce n'est pas très grave. On est en train, on a découvert, depuis 50 ans, que la littérature n'était plus faite pour distraire, ni la musique pour donner des sensations viscérales. Eh bien, je me demande si, peut-être, on ne va pas s'apercevoir que la pensée a toute autre chose à faire que de prescrire aux hommes ce qu'ils ont à faire. Ça serait déjà bien beau si la pensée arrivait à se penser elle-même, entièrement, si la pensée pouvait découvrir ce qu'il y a d'inconscient dans l'épaisseur-même de ce que nous pensons.